

**LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO IR MOKSLO
MINISTRAS**

**ĮSAKYMAS
DĖL BENDROSIOS PILIETINIO UGDYMO PROGRAMOS IR PILIETINIO UGDYMO
IŠSILAVINIMO STANDARTŲ 8 IR 10 KLASĖMS TVIRTINIMO**

2004 m. liepos 5 d. Nr. ISAK- 1086
Vilnius

Remdamasis Bendrojo ugdymo tarybos 2004 m. birželio 14 d. protokolu Nr. 8.1.10-
BU1-6,
t v i r t i n u Bendrąją pilietinio ugdymo programą ir pilietinio ugdymo išsilavinimo
standartus 8 ir 10 klasėms.

Ministras

Algirdas Monkevičius

PATVIRTINTA

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro
2004 m. liepos 5 d. įsakymu Nr. ISAK - 1086

BENDROJI PILIETINIO UGDYMO PROGRAMA**Pagrindinis ugdymas****ĮVADAS**

Lietuvos bendrojo lavinimo mokykla siekia ugdyti sąmoningus piliečius, suprantančius savo teises ir pareigas, gebančius konstruktyviai dalyvauti nuolat kintančios visuomenės gyvenime. Ji padeda mokiniams įsisąmoninti, kad demokratijos kūrimas šeimoje, bendruomenėje, tautoje, valstybėje, pasaulyje – tai asmeninė kiekvieno iš mūsų užduotis, rūpestis ir atsakomybė. Kartu puoselėjama tautinė savigarba bei pagarba pagrindinėms demokratinėms vertybėms: žmogaus orumui, laisvei, lygybei, teisingumui ir teisėtumui, tolerancijai, solidarumui. Tad mokykloje būtina sudaryti sąlygas mokiniams ugdytis vidinį poreikį aktyviai veikti, ugdytis gebėjimą analizuoti kultūrinę, etninę, politinę, socialinę įvairovę bei dėl jos galinčius kilti konfliktus, ieškoti taikaus šių konfliktų sprendimo būdų; gebėjimą laisvai ir sąmoningai spręsti, vertinti ir apsispręsti atviroje, pliuralistinėje visuomenėje.

Bendrojo lavinimo kontekste pilietinis ugdymas suprantamas kaip sudėtinė, integrali vaikų ir jaunimo socialinio ugdymo dalis („Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai“, 2003, p. 423–428), atliepanti Europinės švietimo demokratiniam pilietiškumui dimensijas (Education for Democratic Citizenship, 2001–2004).

Pilietinio ugdymo pagrindinėje mokykloje paskirtis – pilietinės savimonės, apimančios savęs paties pažinimą, praktinę patirtį šeimoje ir bendruomenėje, vertybinių nuostatų bei gebėjimų ugdymas.

Pilietinio ugdymo tikslai. Pilietinis ugdymas turėtų padėti jaunuoliams įgyti pilietinių žinių ir ugdytis gebėjimus šias žinias panaudoti praktiškai.

1. Pažintiniai gebėjimai:

- gebėti suvokti, kas yra pilietinė visuomenė ir kaip ji funkcionuoja;

- gebėti suvokti žmogaus ir piliečio laisvių, teisių ir pareigų reikšmę gyvenant demokratinėje visuomenėje;
- suvokti, kas yra demokratinė valstybė;
- gerbti demokratines vertybės ir principus, stengtis įgyvendinti juos savo gyvenime;
- gebėti suprasti teisinės valstybės principus;
- gebėti suvokti teisės ir teisingumo santykį visuomenėje;
- gebėti suprasti demokratines, humanistines ir pilietines visuomenės formavimosi kultūrinės, istorinės bei teisines prielaidas;
- gebėti suvokti pilietinės visuomenės ir valstybės santykį;
- suprasti, kaip formuojamos valdžios institucijos ir kokios yra pagrindinės jų funkcijos;
- gebėti suprasti ir įvertinti savo bei kitų tautų kultūros savitumą, atpažinti kultūrų bendrybes ir skirtumus;
- suvokti globalizacijos padarinius žmonėms, tautoms, valstybėms;
- žinoti ir suprasti asmens dalyvavimo tautos gyvenime galimybes ir būdus, atsakomybę už tautos likimą;
- suvokti visuomenės politinio, kultūrinio ir ūkinio gyvenimo problemas ir mokėti ieškoti galimų sprendimo būdų šiuolaikinėje Lietuvos valstybėje.

2. Praktiniai gebėjimai:

- ginti savo orumą, įsitikinimus ir teises, kai jos pažeidžiamos;
- gebėti susirasti pilietiniam gyvenimui reikalingą informaciją;
- žinoti, kur, kada ir kaip kreiptis į reikalingą valdžios instituciją;
- pasitikėti socialinėmis ir politinėmis institucijomis;
- dalyvauti priimant sprendimus bendruomenėje;
- gebėti pareikšti argumentuotą nuomonę raštu arba žodžiu socialinio-politinio gyvenimo klausimais;
- organizuoti susirinkimą arba kitokį renginį ir pan.;
- dalyvauti bendruomenės organizuotoje veikloje;
- gebėti skaityti, analizuoti ir vertinti informaciją bei interpretacijas, pateiktas žiniasklaidoje;
- gebėti atskirti faktą ir nuomonę;
- gebėti dalyvauti savanoriškoje veikloje;
- gebėti prisiimti atsakomybę už savo veiksmus;
- pasitikėti savimi ir savo veiksmų teisingumu;

- siekti savo veikloje integralumo;
- gebėti pasinaudoti (prireikus) demokratinio poveikio priemonėmis, ieškant susitarimo: dialogu, diskusija, derybomis, debatais, balsavimu;
- gebėti išreikšti ir argumentuoti savo nuomonę;
- ieškoti ir rasti konstruktyvų sprendimą susidariusi konfliktinei situacijai.

Pilietinio ugdymo įgyvendinimo būdai. Siekiant, kad keliami pilietinio ugdymo tikslai būtų įgyvendinami pagrindinėje mokykloje, pasitelkiamos visos su mokinių veikla susijusios formaliojo ir neformaliojo ugdymo sritys: ugdymo turinys (atskiro pilietiškumo pagrindų dalyko mokymas VIII ir X klasėse, pilietinių idėjų integravimas į kitų mokomųjų dalykų turinį); bendruomeninis gyvenimas, papildomojo ugdymo veikla, partneriški santykiai su vietos bendruomene.

NEFORMALIOJO PILIETINIO UGDYMO GAIRĖS

Demokratiškos santykių kūrimas mokyklos bendruomenėje. Mokykla sudaro sąlygas demokratiškos vertybių ugdymuisi bei puoselėjimui, padeda ugdytis vaikų ir jaunuolių gebėjimui grįsti gyvenimą įsisąmonintomis demokratijos vertybėmis. Ji kuria demokratiškus santykius ir skatina jų laikytis bendruomenės vidaus gyvenime, puoselėja dorą kaip demokratinės gyvensenos pagrindą. Tokie santykiai kuriami remiantis bendruomenės narių pagarba vienas kitam, atvirumu ir nuoširdumu. Tai gali būti įvardijama kaip svarbiausia demokratijos puoselėjimo sąlyga, nes tik esant tokiems santykiams mokiniai ir mokytojai bendrauja ir bendradarbiauja, paremia vieni kitus, pasitiki vienas kitu, gerbia ir toleruoja vienas kitą kaip ugdymosi proceso partneriai.

Mokykla rūpinasi tautinės tapatybės išsaugojimu, tautos kultūros kūrybiniu pajėgumu ir jos istoriniu tęstinumu. Siekiama subrandinti jauną žmogų aktyviam pilietiniam gyvenimui demokratinėje visuomenėje, išugdyti asmenį, pasiryžusį sąžiningai ir konstruktyviai dirbti savo šalies labui. Tam puikias galimybes teikia mokyklos klimatas, kurį sudaro mokyklos bendruomenės narių santykių įvairovė, mokytojo etosas bei tarpusavio santykiai su mokyklos aplinka (t.y. vietos bendruomene). Mokyklos bendruomenės klimatas turėtų telkti bendruomenės narius ugdytis visuomeniškumo bei demokratiškumo nuostatas bei jas išreikšti aktyviai dalyvaujant svarstant ir sprendžiant mokyklos ir vietinės bendruomenės reikalus. Tad mokyklos gyvenimas suteikia daug galimybių ir mokinių praktiniams gebėjimams ugdytis. Svarbu ne tik žinoti ir deklaruoti, bet ir gebėti atsakingai veikti, dalyvauti visuomeniniame ar kultūriniame gyvenime, naudotis visuomenės ir valstybės institutų paslaugomis ir juos

nuovokiai tobulinti. Siekiant sudaryti sąlygas veiksmingai organizuoti pilietinio ugdymo procesą, laikantis išsilavinimo standartų, mokytojui suteikiama galimybė vykdant šią programą atsižvelgti į mokyklos bendruomenės poreikius. Čia kaip niekur kitur būtina laikytis glaudaus abipusio ryšio tarp teorijos ir praktikos, tarp žinių ir veiklos, todėl mokyklos gyvenimas turėtų tapti esminiu mokinių pilietinės kultūros puoselėjimo veiksmu, demokratijos mokykla tikraja šio žodžio reikšme (mokiniai turėtų išmokti deramai parašyti susirinkimo ar renginio protokolą, pareiškimą, sutartį, informaciją į laikraštį ar straipsnį į klasės, mokyklos, rajono ar šalies laikraštį).

Papildomojo ugdymo veikla. Papildomojo ugdymo veikla teikia ypač daug galimybių mokinių pilietiškumui ugdytis, nes mokyklos bendruomenė kuriama kaip kartu gyvenančių ir kartu veikiančių narių bendruomenė. Tam būtina skatinti mokinių projektinę veiklą, organizacijų kūrimąsi, įvairių švenčių, ypač turinčių kultūrinę vertę, organizavimą. Vaikų ir jaunimo organizacijos ypač svarbios visuomeniškumui ir pilietiškumui ugdytis. Visuomenei naudinga veikla taip pat teikia daug galimybių ugdytis pilietinėms nuostatomis ir vertybėms.

Savivalda – itin svarbi mokyklos gyvenimo struktūra. Ji padeda mokiniams ugdytis praktinės veiklos gebėjimus, nes tik praktiškai organizuotos priemonės plėtoja mokinių, mokytojų bei tėvų demokratinės gyvensenos patirtį. Pradinėse klasėse mokiniai mokosi savivaldos formų žaisdami, imituodami įvairius vaidmenis. Vaikams augant nuo žaidimų pereinama prie organizacinės veiklos, mokomasi planuoti veiklą etapais, numatyti jos rezultatus, jai vadovauti, laikytis bendrų veiklos principų, kelti, analizuoti organizacines problemas ir jas spręsti dialogu susitariant, ieškant kompromiso ir pan. Siūloma laikytis nuostatos, kad kiekvienas mokinys mokykloje turi atlikti keletą visuomeninių vaidmenų, todėl mokiniai pratinami projektuoti, organizuoti renginius ir jiems vadovauti pasiskirsčius vaidmenimis. Stengiamasi aptarti surengto renginio vyksmą, išskelti geruosius ir nepavykusius momentus, įgytą patirtį sąmoningai taikyti įgyvendinant kitą projektą. Kitų šalių patirtis rodo, kad kartais netgi tikslinga mokinių organizacinius gebėjimus vertinti pažymiu.

Ryšiai su vietos bendruomene. Lietuvos mokykla yra atvira vietinės bendruomenės problemoms, todėl mokytojai ir mokiniai turėtų būti skatinami aktyviai dalyvauti jas sprendžiant. Vietos bendruomenė yra ta vieta, kur ugdomasis darbas pratęsimas natūralioje aplinkoje: susipažįstama su vietos savivaldos problemomis, su praktine valdžios institucijų veikla. Kita svarbi praktikos forma – tiesioginis susipažinimas su visuomeninių ir valstybinių institucijų veikla, jos nagrinėjimas, kartais ir inscenizavimas, todėl ypač skatintinas socialinių, valdžios institucijų lankymas, jų darbo stebėjimas ir analizė. Pavyzdžiui, reikėtų sudaryti galimybę mokiniams tiesiogiai stebėti Seimo ar vietos savivaldos posėdį, teismo procesą ir pan. Pilietiškumo pagrindų pamokose taip pat siūloma

svarstyti teisingumo, teisėtumo, tiesos ir laisvės temas, teisių ir pareigų temas, pasitelkiant išvykų metu sukauptą medžiagą.

INTEGRUOTO PILIETINIO UGDYMO GAIRĖS

Pilietinis ugdymas Europos Sąjungos direktyviniuose dokumentuose bei Lietuvos švietimo strategijoje keliamas kaip vienas iš pagrindinių švietimo sistemos tikslų, todėl pagrindinėje mokykloje pilietiniam ugdymui skiriamas išskirtinis dėmesys: pilietinę tematiką siūloma integruoti į įvairių mokomųjų dalykų turinį.

Pilietinės sąmonės brandinimas remiasi filosofijos, etikos, politikos, teisės ir ekonomikos mokslų pagrindinėmis idėjomis, leidžiančiomis pirmiausia suvokti ir vertinti save ir savo santykį su kitais žmonėmis. Integruotas pilietinis ugdymas sudaro galimybes mokiniams išvelgti integruotos socialinių reiškinių teorinės analizės galimybę – kiekvieną problemą nagrinėti daugeliu aspektų: istoriniu kultūriniu, teisiniu politiniu, socialiniu ekonominiu. Integruojant pilietinę tematiką būtinas glaudus visų dalykų mokytojų bendradarbiavimas sudarant mokymo planus, rengiant individualiąsias dalyko programas.

Kadangi mokinių pilietinės sąmonės brandinimu rūpinasi visa mokyklos bendruomenė, bus atnaujinama integruojamoji pilietinio ugdymo programa (pirmąją integruojamąją pilietinio ugdymo programą parengė M. Lukšienė, 1995). Čia pateikiamos kai kurios apibendrintos pilietinio ugdymo integruojamosios programos įgyvendinimo idėjos:

- pilietinį ir dorinį ugdymą sieja nuostatos, kad šiuolaikinei demokratijai būtina teisingą piliečių savimonę ugdyti kartu su dorine savimone, todėl siekiama išugdyti sąmoningą pilietį, gebantį kiekvieną savo veiksma grįsti visuomeniniu nuovokumu bei doriniais principais;
- istorijos kursas leidžia brandinti pilietines, patriotines nuostatas bei gebėjimus. Tinkamai pateikiami pilietinio ugdymo ir istorijos kursai vienas antrą remia bei papildo, suteikia realias galimybes tautiškumui ugdyti.
- su filologiniais dalykais (lietuvių bei užsienio kalbomis) saitai turėtų būti itin glaudūs. Jos įveda mokinius į plačią tautos ir pasaulio kultūros erdvę. Lietuvių kalbos mokytojas nestokoja progų aptarti asmens ir piliečio brandos problemas, piliečio ir valstybės bei tautos santykį su kultūros raida, kultūros, ekologijos klausimus. Savo ruožtu pilietinio ugdymo pamokose panaudotini atitinkami lietuvių literatūros tekstai. Taip mokiniams būtų padedama konkrečiai suvokti pilietinės sąmonės kultūrinės brandos procesą. Visus daly-

kus sieja bendras rūpinimasis žodine bei rašytine asmens raiška, jos kultūra (diskutavimas, oponavimas, argumentavimas, projektavimas ir kt.). Raiškos kultūra kiekvienam piliečiui būtina ne tik pragmatiniu požiūriu, bet ir ugdant gebėjimą bendradarbiauti. Be to, per gimtosios kalbos pamokas mokomasi įvairių rūšių komunikacijos formų, tarp jų ir viešo kalbėjimo (įvairūs pranešimai, deklaracijos, kreipimaisi, protestai ir t.t.) ar rašymo (protokolas, pranešimai, referavimas, sutartys ir t.t.). Tai bendra veikla, siejanti lituanistus su pilietinės visuomenės pagrindų mokytoju;

- **s u m e n a i s** sieja siekis ugdyti pilietinę poziciją kultūros paveldo atžvilgiu ir teigiamą kultūros politikos sampratą;
- **s u m a t e m a t i k a** pilietinį ugdymą sieja visuomenės reiškiniams tirti naudojami matematiniai, ypač statistiniai, metodai, taip pat bendras siekis ugdyti loginį mąstymą;
- **g e o g r a f i j a** teikia daugybę žinių, būtinų pilietinės sąmonės brandai, piliečio horizontų plėtrai. Tikslingas geografijos ir pilietinio ugdymo kursų koordinavimas galėtų būti itin naudingas ugdomiesiems mokykloms tikslams;
- **g a m t o s m o k s l ų** ir pilietinio ugdymo pagrindiniai saitai – tai ekologiniai gamtos ir kultūros klausimai. Pilietinio požiūrio į juos ugdymas yra bendras abiejų dalykų uždavinys;
- **s u t e c h n o l o g i n i a i s d a l y k a i s** sieja siekis ugdyti racionalų ir atsakingą požiūrį į ūkio tvarkymą, puoselėti tautinės kultūros tradicijas. Šio dalyko specifika (kada mokytojas natūraliai bendrauja su mokiniais ir turi progos kalbėtis įvairiais gyvenimo klausimais) leidžia aptarti ne vieną piliečio sąmonę formuojančią problemą;
- **s u k ū n o k u l t ū r a** sieja siekis kelti bendradarbiavimo kultūrą, puoselėti sveikatingumo sampratą, ugdytis sveiko gyvenimo kompetencijas, ugdyti atitinkamas pilietines nuostatas.

PILIETIŠKUMO PAGRINDAI

Dalyko paskirtis. Pilietiškumo pagrindų kursu siekiama ugdyti mokinių pilietiškumą (pažintinius bei praktinius gebėjimus), padėti susisteminti, įtvirtinti ir įprasminti pagrindinėje mokykloje jaunuolių įgyjamas pilietinio ugdymo žinias, išsiugdyti demokratines, pilietines nuostatas.

Tikslas. Padėti mokiniams ugdytis pilietinę savimoneį ugdant vertybines nuostatas, suteikiant žinių apie visuomenės ir valstybės struktūrą, pagrindines valstybės ir valdžios funkcijas, demokratines vertybes ir principus bei sudaryti galimybes ugdytis veiklos ir dalyvavimo gebėjimus.

Uždaviniai. Šiuo kursu siekiama, kad mokiniai:

- išsiugdytų pilietinę savimoneį;
- žinotų žmogaus ir piliečio laisves, teises ir pareigas įtvirtinančius dokumentus ir suvoktų jų esmę;
- suvoktų, kaip funkcionuoja pilietinė visuomenė;
- suprastų, kaip funkcionuoja pagrindinės valdžios institucijos;
- suvoktų savivaldos esmę ir jos funkcionavimą;
- suvoktų teisinės valstybės principus;
- gebėtų suvokti įstatymų, Konstitucijos paskirtį visuomenėje;
- žinotų ir suprastų visuomenės struktūrą, konstitucinės valstybės sandarą ir funkcionavimo principus, laiduojančius demokratiją;
- ugdytųsi pilietinės veiklos ir dalyvavimo visuomenės gyvenime gebėjimus;
- gebėtų suprasti ir atskleisti piliečio sąvoką;
- gebėtų suprasti ir atskleisti pilietinės visuomenės sąvoką;
- žinotų ir suvoktų piliečio dalyvavimo valstybės gyvenime galimybes ir būdus;
- ugdytųsi atsakomybę už tautos ir valstybės likimą;
- suvoktų visuomenės politinio, kultūrinio ir ūkinio gyvenimo problemas ir galimus jų sprendimo būdus šiuolaikinėje Lietuvos valstybėje;
- žinotų reikalingas valdžios institucijas, gebėtų jas susirasti bei tinkamai į jas kreiptis;
- gebėtų dalyvauti viešajame gyvenime (mokėtų pareikšti argumentuotą nuomonę raštu arba žodžiu, vesti susirinkimą arba kitokį renginį);
- gebėtų skaityti, nagrinėti, vertinti žiniasklaidoje pateikiamą informaciją;
- gebėtų dalyvauti priimančiam sprendimus bendruomenėje.

Ugdytinios vertybinės nuostatos:

- nusiteikti pozityviai dalyvauti mokyklos bendruomenės kūrime ir savivaldoje;

- suprasti ir toleruoti įvairias skirtingas nuomones;
- gerbti visų rūšių darbą ir jo rezultatus;
- gerbti ne tik savo nuosavybę;
- vadovautis pilietinės kultūros principais: atsakomybe, tolerancija, kompromisu, kritiškumu ir dalyvavimu;
- remtis sveikos gyvensenos principais kuriant asmeninį gyvenimą.

Metodinės nuorodos

1. Pilietiškumo pagrindų dalykas orientuotas į vidinių pilietinių nuostatų, gebėjimų bei žinių ugdymąsi. Ji suteikia mokiniams galimybę suvokti save ir kitus. Per savo santykį su kitais suvokiamas ir asmens santykis su valdžia bei valstybe. Ši nuostata reiškia būtinybę akcentuoti kiekvieno žmogaus valios laisvę ir asmeninę atsakomybę už savo keliamų tikslų ir pasirinktų priemonių visumą. Asmeninė patirtis turi būti apmąstoma socialinių santykių kontekste, pasitelkiant metodus, teikiančius galimybių ugdytis pilietiškumą.

2. Pilietiškumo pagrindų dalykas dėstomas kaip neskaidoma žinojimo, vertinimo ir veikimo galimybė. Žinios suteikia galimybę įvertinti procesus, ugdytis intelektualinius bei praktinius gebėjimus ir vertybines nuostatas. Pilietinio ugdymo procese labai svarbi yra galimybė klausti ir abejoti, o ne būtinybė surasti ir pateikti vienareikšmius atsakymus. Tuo pat metu reikia pabrėžti, kad klausimas neįmanomas be dialogiško mąstymo, be partnerio pripažinimo, be įsiklausymo į kitą. Klausiantysis ieško prasmės remdamasis turimų žinių reikšmėmis, įprasmina ir išprasmina sąvokos reikšmę ir tuo pat metu numato sau ir kitiems kylančius klausimus. Klausinėjimo procese gimsta kolektyvinės socialinių, pilietinių situacijų tyrėjų bendruomenės. Prasmė atrandama asmeniškai, tačiau tik socialiniame tyrimo, analizės ir bendravimo procese.

3. Svarstant aktualias pilietinės kultūros temas, sumuojamos ir apibendrinamos mokinių žinios bei nuomonės aptariamam klausimui. Jos plečiamos ir gilinamos pasitelkiant atitinkamus tekstus, norminius dokumentus. Pakilus į aukštesnį nagrinėjamos problemos supratimo lygmenį, vėl grįžtama į konkretų gyvenimą ir, atsižvelgus į mokinių pastabumą bei mąstymo išgales, svarstoma, ar dera tarp savęs idealai, norminiai dokumentai ir tikrovė. Ieškoma priežasčių bei būdų sankirtoms šalinti. Galimos ir kitokios pamokos struktūros iš šių pagrindinių elementų: paties vaiko stebėjimo bei patirties, atitinkamų tekstų svarstymo ir pratimų gebėjimams bei įgūdžiams ugdyti.

4. Mokymo metodai turi padėti įtraukti mokinius į aktyvų, gyvą visuomeninio gyvenimo problemų svarstymą, puoselėti smalsumą ir mokymosi motyvaciją, skatinti savarankišką mąstymą ir

veiklą. Todėl pilietiškumo pagrindų pamokose daugiausia taikytini aktyviu mokinių dalyvavimu grindžiami mokymosi metodai: diskusijos ir debatai, modeliavimas, „minčių lietus“, projektų rengimas, interviu, anketiniai tyrimai, dokumentų nagrinėjimas, užmokyklinių užduočių atlikimas, tikrų arba suvaidintų socialinių situacijų svarstymas ir analizė. Taip pat siūlome šio dalyko pamokose naudotis internetu, mokomosiomis programomis, radiju, televizija, vaizdo medžiaga.

5. Mokant pilietiškumo pagrindų kurso, ugdant demokratinius santykius mokykloje ypač svarbus yra probleminis mokymosi kontekstas, ryškinantis tą įtampą ir prieštaravimų dvasią, kuri būdinga ugdantis asmens vertybių sistemai, vertybinių orientacijų raiškai visuomenės ir valstybės gyvenime, žmonių veikloje. Tai padeda mokiniams suvokti, kad visuomenės gyvenimo problemos, konfliktai ir jų sprendimai dažnai esti nevienareikšmiai ir negalutiniai. Todėl puoselėtinas refleksyvus, kritiškas, į alternatyvų paiešką orientuotas, tolerantiškas asmens požiūris į juos, padedantis ugdytis demokratinei asmenybei būdingus bruožus. Žinoma, tokia nuostata neturėtų ugdyti perdėto reliatyvizmo: tikra pilietinė kultūra negalima be tvirto teigiamo asmens apsisprendimo esminių žmonijos vertybių, ypač dorovinių, atžvilgiu.

6. Mokytojas turėtų pasitelkti mokinių patirčiai artimą, jiems pažįstamą ir juos dominančią medžiagą iš klasės, mokyklos, vietos bendruomenės, Lietuvos gyvenimo, taip pat reikšmingus faktus iš tarptautinio gyvenimo, medžiagą apie globalias šiuolaikinio pasaulio problemas (ekologines, demografines: skurdą, badą, terorizmą, narkomaniją ir kt.).

7. Būtina remtis iškiliausiais faktais ir dokumentais iš Lietuvos valstybingumo, jos rezistencinių kovų, ypač pokario metais, istorijos, taip pat medžiaga, atspindinčia tremtinių ir kalinių lemtį, svarbiausius išeivijos politinio bei kultūrinio gyvenimo faktus. Minint iškiliausius istorijos faktus derėtų objektyviai įvertinti nacių ir sovietinio okupacinių režimų visuomeninius padarinius. Kryptingomis ir sukeltomis mokyklos pastangomis čia atsivers mokinių pilietinės kultūros brandinimo, pilietinio sąmoningumo ir atsakomybės, patriotizmo jausmų puoselėjimo galimybės. Tekstai gali būti įvairūs: įstatymai ir kiti norminiai dokumentai (deklaracijos, konvencijos ir t.t.), teismo bylos, pagrindinių politinių partijų programos, politiniai laikraščių komentarai, šiaip reikšmingi tekstai įvairiais visuomeninio gyvenimo klausimais. Interpretacijų bei pažiūrų įvairovė turėtų atsiskleisti ir sudarant galimybę gretinti dabartį su praeitimi, suvokti dabartyje egzistuojančių nuomonių sklaidą.

8. Į žiniasklaidos priemones mokytojas ir mokiniai turėtų žvelgti kaip į dabarties situacijų atspindį, teikiančią dingstį nagrinėti kurią nors temą, arba kaip į viešosios nuomonės raišką, kuri pilietiniame ugdyme pati yra visokeriopos analizės objektas. Baigiantis mokyklą jaunimas turėtų žinoti pagrindines viešosios nuomonės tendencijas, gebėti jas vertinti ir pilietiškai dalyvauti jas formuojant, kurtis tvirtą savo poziciją. Todėl žiniasklaida ugdymo procese turėtų būti naudojama kaip priemonė

socialinėms problemoms nagrinėti ir padėti mokiniams ugdyti gebėjimus analizuoti ir interpretuoti informaciją, skirti faktą nuo nuomonės.

Turinys

VIII klasė

Teisės ir pareigos santykis. Vaikų teisės ir jas reglamentuojantys dokumentai: Vaiko teisių deklaracija, Vaiko teisių konvencija. Vaikų teises ginančios organizacijos Lietuvoje.

Demokratijos samprata. Žmogaus teisės. Žodžio laisvė. Spaudos laisvė. Susirinkimų laisvė. Sąžinės laisvė. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Mokyklos bendruomenės narių teisės ir pareigos.

Demokratija kaip gyvenimo būdas. Mokykla: mokyklos bendruomenė, mokyklos savivalda, demokratiškų rinkimų mokykloje esmė ir procedūros. Vietos bendruomenė. Savivaldybė ir jos funkcijos. Savivaldybės taryba. Meras. Piliečių dalyvavimas savivaldoje.

Ūkinis visuomenės gyvenimas. Rinkos ekonomika. Nuosavybė. Poreikiai ir jų tenkinimo galimybės demokratinėje visuomenėje. Vartotojai ir jų teisių apsauga. Darbas. Nedarbas. Mokesčiai.

Tautinio tapatumo samprata. Tautinė tolerancija. Europietiškumo samprata. Europos vertybės. Globalizacija.

X klasė

Socialinė visuomenės sankloda (socialinės grupės ir socialiniai vaidmenys). Socializacija. Socialiniai santykiai ir institucijos: šeima, mokykla, valstybė, bažnyčia, viešoji nuomonė, žiniasklaida, privatinė nuosavybė. Socialinė atskirtis ir nedarbas.

Pilietinė visuomenės kilmė ir esmė. Valstybė, jos elementai. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Pilietis ir pilietybė. Pilietinės pareigos. Interesai ir jų raiška. Politinės partijos. Nevyriausybinės organizacijos. Valdžia. Rinkimai. Valdžios kontrolė ir atsiskaitomumas. Lietuvos valdžios institucijos (Seimas, Prezidentas, Vyriausybė, teismai) ir pagrindinės jų funkcijos. Europos Sąjungos institucijos.

Socialinės ir teisinės normos. Teisiniai santykiai ir jų reguliavimas. Teisinės valstybės principai. Įstatymai, jų paskirtis. Įstatymų viršenybė. Teisės šakos (civilinė, administracinė, baudžiamoji). Europos Sąjungos teisinė sistema.

Lietuva ir tarptautinės organizacijos.

PILIETINIO UGDYMO IŠSILAVINIMO STANDARTAI

VIII klasė

Sritis	Esminiai gebėjimai	Pasiekimai
<p>1. Žmogaus teisės</p>	<p>1.1. Pažintiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba suvokti savo teises, laisves ir jų ribas 	<p>1.1.1 Nurodo vaikų teises reglamentuojančius dokumentus ir jų pagrindus.</p> <p>1.1.2. Paaiškina asmens teisių ir pareigų santykį.</p> <p>1.1.3. Nusako savo pareigas šeimoje ir mokykloje.</p> <p>1.1.4. Nusako, kada ir kaip ieškoti pagalbos ir patarimo, kai pažeidžiamos teisės.</p> <p>1.1.5. Analizuoja vaikų ir žmogaus teisių pažeidimo atvejus.</p> <p>1.1.6. Apibūdina pagrindines žmogaus laisves (žodžio, spaudos, susirinkimų, sąžinės).</p>
	<p>1.2. Praktiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba konstruktyviai ginti savo ir kitų teises (šeimoje, mokykloje, taip pat už šių institucijų ribų) 	<p>1.2.1. Moka pasinaudoti savo teisėmis.</p> <p>1.2.2. Laikosi sutartų taisyklių.</p> <p>1.2.3. Pripažįsta vienas kito laisves ir teises.</p> <p>1.2.4. Remdamiesi teisės žiniomis numato galimus savo veiksmų padarinius ir jų sprendimo būdus.</p> <p>1.2.5. Šeimoje, mokykloje ir kitoje socialinėje aplinkoje moka naudotis savo teisėmis ir atlieka pareigas.</p> <p>1.2.6. Geba susirasti informaciją apie</p>

		<p>vaikų teises ginančias organizacijas Lietuvoje.</p> <p>1.2.7. Kreipiasi pagalbos į atitinkamas institucijas, kai pažeidžiamos jo ar kito teisės.</p> <p>1.2.8. Moka diskutuoti aptariamais žmogaus teisių klausimais.</p>
2. Mokyklos bendruomenė	<p>2.1. Pažintiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ suvokia mokyklos bendruomenės esmę 	<p>2.1.1. Apibūdina mokyklos bendruomenės sudedamąsias dalis.</p> <p>2.1.2. Nusako pagrindinius mokyklos bendruomenės požymius.</p>
	<p>2.2. Praktiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba aktyviai dalyvauti mokyklos bendruomenės veikloje 	<p>2.2.1. Geba dalyvauti mokyklos savivaldos veikloje.</p> <p>2.2.2. Dalyvauja mokyklos mokinių savivaldos rinkimuose kaip rinkėjas ar kelia savo kandidatūrą.</p> <p>2.2.3. Savo veikloje vadovaujasi mokyklos savivaldos nuostatais.</p> <p>2.2.4. Žino kaip ir moka susirasti reikalingą informaciją mokykloje.</p> <p>2.2.5. Geba susirasti informaciją apie mokyklą.</p>
3. Vietos bendruomenė ir savivalda	<p>3.1. Pažintiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ suvokia vietos bendruomenės ir savivaldos paskirtį bei funkcionavimą 	<p>3.1.1. Apibrėžia vietos savivaldos sudarymo principus.</p> <p>3.1.2. Išvardija pagrindines vietos savivaldos institucijas ir pareigūnus bei apibūdina pagrindinių pareigūnų funkcijas.</p> <p>3.1.3. Apibūdina vietos bendruomenės</p>

		<p>požymius.</p> <p>3.1.4. Paaiškina mokyklos valdymo ir savivaldos struktūrą, nusako jų tarpusavio santykius.</p>
	<p>3.2. Praktiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba kreiptis į savivaldos institucijas iškilus problemai 	<p>3.2.1. Geba susirasti reikalingą informaciją apie vietos bendruomenę ir ją pasinaudoti sprendžiamas vietos bendruomenės problemas.</p> <p>3.2.2. Aktyviai dalyvauja sprendžiant vietos bendruomenės problemas.</p>
4. Darbas	<p>4.1. Pažintiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba suvokti darbo paskirtį žmogaus gyvenime 	<p>4.1.1. Nusako nuosavybės vaidmenį visuomenės gyvenime.</p> <p>4.1.2. Paaiškina darbo reikšmę ir vertę žmogui.</p> <p>4.1.3. Suvokia, kad dirbant bet kokį darbą būtina tam tikra kompetencija ir tam tikras savybės.</p> <p>4.1.4. Paaiškina ir apibūdina darbo, mainų, pasiskirstymo ir vartojimo procesus.</p> <p>4.1.5. Apibūdina nedarbą, jo atsiradimo prielaidas ir padarinius.</p> <p>4.1.6. Nusako mokesčių paskirtį visuomenėje.</p>
	<p>4.2. Praktiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba spręsti asmenines, šeimos, klasės, mokyklos problemas ekonominiu 	<p>4.2.1. Savo pajamas derina su išlaidomis.</p> <p>4.2.2. Geba tausoti nuosavybę.</p>

	aspektu	
5. Tauta	4.1. Pažintiniai gebėjimai: <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba suvokti savo tautos vietą Europoje ir pasaulyje 	5.1.1. Apibūdina tautines mažumas savo gyvenamojoje vietovėje. 5.1.2. Apibūdina tautinio tapatumo sąvoką. 5.1.3. Paaiškina europietiško sampratą. 5.1.4. Įvardija globalizacijos vertybes ir pavojus.
	1.1. Praktiniai gebėjimai <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba savo veiksmus grįsti tautinėmis tradicijomis 	5.2.1. Pateikia tautos tradicijų puoselėjimo pavyzdžių. 5.2.2. Prisideda prie tautos tradicijų puoselėjimo.

X klasė

Sritis	Esminiai gebėjimai	Pasiekimai
1. Visuomenė	1.1. Pažintiniai gebėjimai: <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba suvokti visuomenės raidos tendencijas 	1.1.1. Apibūdina socialinės grupės požymius. 1.1.2. Palygina savo ir kito atliekamus vaidmenis. 1.1.3. Nusako socialinių santykių ir institucijų (šeimos, mokyklos, valstybės, bažnyčios, viešosios nuomonės, žiniasklaidos, privatinės nuosavybės) vaidmenį asmens socializacijoje.

		<p>1.1.4. Paaiškina informacijos esmę ir funkcijas.</p> <p>1.1.5. Žino pagrindinius informacijos principus ir technologijas.</p>
	<p>1.2. Praktiniai gebėjimai</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba įsitraukti į visuomeninę veiklą; ▪ geba dalyvauti viešojoje erdvėje; 	<p>1.2.1. Dalyvauja visuomeninėje veikloje.</p> <p>1.2.2. Telkia kitus visuomeninei veiklai.</p> <p>1.2.3. Dalyvauja pilietinėse akcijose.</p> <p>1.2.4. Kitiškai vertina žiniasklaidoje pateikiama informaciją.</p>
<p>2. Valstybė ir Konstitucija</p>	<p>2.1. Pažintiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba suvokti valstybės vaidmenį tautos gyvenime; ▪ geba suvokti politinio proceso esmę ir piliečių vaidmenį valstybės gyvenime; ▪ geba suvokti Konstitucijos paskirtį visuomenėje. 	<p>2.1.1. Nurodo pilietinės visuomenės formavimosi aplinkybes.</p> <p>2.1.2. Nusako pilietinės visuomenės esmę.</p> <p>2.1.3. Paaiškina, kokios svarbiausios demokratinės vertybės ir idealai atsispindi Konstitucijoje.</p> <p>2.1.4. Bendrais bruožais paaiškina, kas yra suverenitetas ir kam jis priklauso.</p> <p>2.1.5. Įvardija pagrindines valstybės funkcijas; pagrindinius demokratinės valstybės vertybes ir principus.</p> <p>2.1.6. Paaiškina Konstitucijos paskirtį, jos priėmimo ir keitimo būdus.</p> <p>2.1.7. Įvardija pagrindines piliečių</p>

		<p>teises, laisves, pareigas ir jų gynimo būdus bei valdžios institucijų kompetenciją, įtvirtintą Konstitucijoje.</p> <p>2.1.8. Paaiškina pagrindinius Lietuvos Respublikos pilietybės įgijimo ir netekimo būdus.</p> <p>2.1.9. Apibrėžia Lietuvos valstybės valdymo ir politinės sistemos formą.</p> <p>2.1.10. Apibūdina grupinių interesų vaidmenį priimant politinius sprendimus.</p> <p>2.1.11. Lygina partijų programines nuostatas su realia partijų veikla.</p> <p>2.1.12. Paaiškina nevyriausybines organizacijos esmę ir vaidmenį pilietinėje visuomenėje.</p> <p>2.1.13. Apibūdina Lietuvos rinkimų sistemą.</p> <p>2.1.14. Apibūdina įstatymų leidžiamąją valdžią ir ją vykdančią instituciją (Seimą).</p> <p>2.1.15. Nusako, kada ir kaip renkamas Seimas.</p> <p>2.1.16. Paaiškina, kaip renkamas ir kokias funkcijas vykdo Lietuvos Respublikos prezidentas.</p> <p>2.1.17. Apibūdina įstatymų vykdomąją valdžią ir ją vykdančias institucijas (Vyriausybė, ministerijos).</p> <p>2.1.18. Nusako pagrindines Konstitucinio Teismo ir kitų teismų funkcijas.</p>
--	--	--

		2.1.19. Apibūdina pagrindines ES institucijas ir Lietuvos dalyvavimą jose.
	<p>2.2. Praktiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba kreiptis į įvairias institucijas, iškilus problemai; 	<p>2.2.1. Nusako dalyvavimo valstybės kūrime ir valdyme galimybes ir būdus.</p> <p>2.2.2. Analizuoja politinių partijų programas.</p> <p>2.2.3. Formuluoja ir praktiškai gina savos grupės interesus.</p> <p>2.2.4. Identifikuoja institucijas, ginančias žmogaus ir piliečių teises Lietuvoje ir Europoje.</p> <p>2.2.5. Pateikia pavyzdžių iš žiniasklaidos apie pažeistas ir apgintas piliečių teises.</p> <p>2.2.6. Analizuoja ir iš savo aplinkos pateikia konkrečių žmogaus teisių pažeidimo pavyzdžių.</p> <p>2.2.7. Dalyvauja nevyriausybinių organizacijų veikloje.</p> <p>2.2.8. Naudojasi socialinės pagalbos sistema Lietuvoje, iškilus problemai.</p>
3. Įstatymas	<p>3.1. Pažintiniai gebėjimai:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba suvokti įstatymų ir teisėsaugos institucijų paskirtį ir funkcionavimą pilietinėje visuomenėje 	<p>3.1.1. Susiranda reikiamą informaciją apie Lietuvos Respublikoje galiojančius įstatymus.</p> <p>3.1.2. Žino, kas yra teisė, nusako teisės normų požymius.</p> <p>3.1.3. Suvokia, kad teisės normos turi ginti visuomenei priimtinas socialines vertybes.</p>

		<p>3.1.4. Suvokia, kas yra įstatymo viršenybė.</p> <p>3.1.5. Nusako teisinės valstybės principus.</p> <p>3.1.6. Skiria teisės šakų (administracinės, baudžiamosios, civilinės) reguliavimo sritis ir praktines teisės normų taikymo galimybes.</p> <p>3.1.7. Apibūdina ES teisinės sistemos raidą, jos santykį su nacionaline teise.</p>
	<p>3.2. Praktiniai gebėjimai</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ geba grįsti savo veiklą taisyklėmis ir įstatymais; ▪ geba bendrauti su valstybės tarnautojais ir pareigūnais. 	<p>3.2.1. Remdamiesi teisės žiniomis vertina artimiausią socialinę aplinką.</p> <p>3.2.2. Remdamiesi įstatymu, analizuoja mokymą reglamentuojančius dokumentus ir savo nuožiūra pasirinktus nuostatus ar įstatus.</p> <p>3.2.3. Žino, kur kreiptis nukentėjus ar tapus nusikaltimo liudytoju.</p> <p>3.2.4. Rengia dokumentus (savivaldos, organizacijų, veiklos, nuostatų) remdamiesi teisės normomis.</p> <p>3.2.5. Susiranda reikalingus Europos Sąjungos teisės aktus.</p> <p>3.2.6. Geba užimti poziciją nagrinėjamu klausimu ir argumentuotai ją ginti.</p>
<p>4. Lietuva pasaulio bendruomenėje</p>	<p>4.1. Pažintiniai gebėjimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • geba suvokti Lietuvos vaidmenį tarptautinėse organizacijose 	<p>4.1.1. Apibūdina pagrindines ET funkcijas.</p> <p>4.1.2. Nusako Lietuvos vietą JTO organizacijoje.</p> <p>4.1.3. Nusako Lietuvos ir NATO</p>

		<p>bendradarbiavimo principus.</p> <p>4.1.4. Nusako Lietuvos nacionalinius interesus tarptautinėse organizacijose ir apibūdina, kaip jie yra ginami.</p>
	<p>4. 2. Praktiniai gebėjimai</p> <ul style="list-style-type: none"> • geba ieškoti informacijos apie tarptautines organizacijas 	<p>4.2.1. Susiranda informaciją apie tarptautines organizacijas.</p> <p>4.2.2. Organizuoja akciją, skirtą svarbiausiems tarptautinių organizacijų įvykiams paminėti.</p>